

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa: 185-202 , ELAZIĞ-2010

DİVÂNÜ LÛGÂTİ'T-TÛRK'TE BAŞTA KULLANILAN KUVVETLENDİRME EDATLARI

Intensiv Particles Used at the Beginning of Sentences in Dîvânü Lügâti't-Türk

Biröl İPEK*

ÖZET

Çalışmamızda Divanü Lügati't-Türk'te geçen ve başta kullanılan kuvvetlendirme edatları “Çak, Ked/ Key, Kop/ Köp, Ne”yi ele aldık. Özellikle Arap gramer kitapları örnek alınarak yazılmış eski gramer ve belagat kitaplarımızda “Te’kit” başlığı altında bu tür edatlara yer verilmiştir. Tekit, daha çok anlamla ilgili bir terim olup berkitme, kuvvetlendirme, güçlendirme, pekiştirme demektir. Dilbilgisi kitaplarında “Kuvvetlendirme Edatları” başlığı altında bu edatlara yer verilmiş ve bunlar cümle başı kuvvetlendirme edatları olarak isimlendirilmiştir Orta Türkçe döneminde bu edatların kullanımı çok yaygındır. Çalışmamızda bu edatların kökenini, Orta Türkçedeki kullanımlarını ve konu ile ilgili yapılan çalışmalarını göz önüne alarak bu edatları anlatmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Gramer, Edat, DLT, Kuvvetlendirme Edatları, Pekiştirme.

ABSTRACT

In our study, we handled the intensiv particles of “Çak, Ked/ Key, Kop/ Köp, Ne” which have been available and used at the beginning of the sentences in “Dîvânü Lügâti't-Türk”. These types of particles are discussed under the heading of “te’kit” in old grammar and rhetoric books which have been written by following especially Arabic grammar books. Tekit as a term of rather relating to denotation means reinforcement, intensiv, fortification. In grammar books, those particles have been given place under the heading of “Intensiv Particles” and they have been named as Pre-Sentence Particles. In Middle Turkish era those particles have a widespread usage. In our work, we have tried to explain these articles by evaluating the origins of these particles, their usage in Middle Turkish and studies made on these issues.

Key Words: Grammar, Particle, Dîvânü Lügâti't-Türk, Intensiv Particles, Intensive.

---

* Dr., Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; bipek@firat.edu.tr

DİVÂNÜ LÛGÂTİ'T-TÛRK'TE BAŞTA KULLANILAN KUVVETLENDİRME EDATLARI

Divânü Lûgâti't-Türk'te çak, ked/ key, kop/ köp ve ne edatlarına başta kullanılan “obartma ve kuvvetlendirme” edatları olarak yer verilmektedir.

1. Çak: Divanda bu edat, “Bir şeyin özünü, aynını bildiren kelime. *Çak ol atnı tutgil* (Ta o atın kendisini yakala) (Tam o atı tut); *Çak amaçnı urgıl* (Ta nişangâhı vur) (Tam hedefe nişan al)” şeklinde yer almaktadır (DLT: C. I. s. 333). Zaman, ölçü anlamında başta kullanılarak anlamı kuvvetlendiren bir kuvvetlendirme edatıdır.

Kaşgarlı, ses yansımali bir sözcük olan ve ses bakımından “çak” edatına benzeyen bir başka sözcüğü bu edatın altında vererek bunun farklı bir sözcük olduğunu belirtmiştir. Divanda, “Bu da ses anlatır bir sözdür. *Ol anı urdu çak etmedi* (O, onu dövdü, çit etmedi)” (DLT: C. I. s. 333). Bu ses yansımali bir sözcüktür. Çak edatıyla ilgisi yoktur.

A. Von Gabain, “çak” edatını Eski Türkçenin Grameri isimli eserinde “Edatlar ve Edat Benzeri Ekler” başlığı altında inceler ve “Kuvvetlendirme bildirir, nadir görülür” şeklinde bir açıklama yaparak bu edatın etimolojisini +çağ < +ça (eşitlik) < +oğ (kuvvetlendirme) şeklinde yapar: *Amıtı+çak* (tam şimdi, şimdicek), *çak sini* (tam seni), Gabain, son örnekteki +çağ edatının Çağatay Türkçesi’nde görülen “çağ” (zaman, vakit) anlamında kullanılan sözcükle hiçbir ilgisinin olmadığını da belirtir (Gabain, 1988: 105). Reşit Rahmeti Arat, yukarıdaki “amıtı+çak” örneğinin Uygur metinlerinde aslında “çak amıtı” (Tam şimdi) şeklinde geçtiğini dolayısıyla yukarıdaki etimolojinin yanlış olduğunu belirtir ve bunun “-cak şeklinde, ek olarak mütâlaa edilmiş olmasının bir zühûl eseri” olduğunu iddia eder (Arat, 1991: 373). Arat, sonda kullanılan “-cak” ekini bu edatla karıştırmamak gerektiğini belirtir. Uygur dönemi eserlerine baktığımızda Arat’ın haklı olduğu ve “çak amıtı” şeklinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu edatın kökeniyle ilgili farklı bir görüş beyan eden Zeynep Korkmaz, “-cak (<çA+ok)” ekinin küçültme sevgi tahsis işleviyle sıfat, zarf ve adlar türeten bir yapım eki olduğunu belirtir. Korkmaz, çak’ı yapım eki olarak değerlendirir (Korkmaz, 2003: 39). Bu yapım ekinin “çak” edatıyla ilgisi var mı? Çak edatı daima başta kullanılırken “-çak” eki sonda kullanılmaktadır. Başta kullanılan çak, bir edattır; yapım eki değildir. Bizce bu iki “çak” farklı şekillerdir. Reşit Rahmeti Arat ise, çak edatının menşei için “eğer Türkçe ise bunun bir fiilin zarf-fiil şekli olabileceğini” belirtir (Arat, 1991: 373).

Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar isimli eserinde “Kuvvetlendirme Edatları” başlığı altında bu edata yer vermiş ve çak (tıpkı, derhal) anlamında Batı Türkçesinde de kuvvetlendirme edatı olarak kullanıldığını; fakat fazla örneğinin olmadığını belirterek şu örneği verir: *İki böleridi hıyar bigi çağ* (Hacıeminoğlu, 1971:

220). Şiirde ve konuşma dilinde çak edatının sonda kullanılması anlamda herhangi bir değişiklik yapmaz.

Jean Deny, Türk Dili Grameri isimli eserinde “çak” için “pekiştirimci “corroboratif” katmaç (zarf) ki, bir şeyin bir yerin veya zamanın bildirilişini pekiştirmeğe veya kesinlemeğe yarar. Bugün yerini “ta” edatına bıraktığını” belirtir (Deny, 1941: 608). Yazar, çak edatının anlamdaşı olarak kuvvetlendirme edatı “tak” veya “ta” edatının da kullanıldığını, bugün daha çok “ta” edatının kuvvetlendirme görevinde mesela Trabzon ağzında “Ta Van'a” (yani uzaklara) gitmek anlamında olduğunu belirtir (Deny, 1941: 622). Deny, eserinde “-ca, -ce, -cağ, -cek, çağ” ek ve edatlarının aslında köken bakımından aynı olduğunu iddia eder. Araştırmacı, çağ kelimesinin eski bir çañ kelimesinden geldiğini Kırgızcada “şan” Azericede, “can”, Çuvaşçada “çen” şekillerinin bu çañ'ın varyantları olduğunu ve bunların hepsinin “-e kadar” anlamında kullanıldığını belirterek şu örnekleri verir: *Çay-iñ çağ aşağa-sın-da; Yay-iñ orta yeri ki çağ oğ çık-an mevzi'-i-dir* (Deny, 1941: 608).

Türk Dillerinde Sontakılar isimli eserinde Yong-Song Li, bu edatın kökünü “çağ”<chī” şeklinde “Çince “uzunluk birimi; cetvel” anlamında olduğunu Türkçeye “çağ” şeklinde girdiğini iddia eder (Li, 2004: 196).

Kâmil Tiken, Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar Bağlaçlar Ünlemler ve Zarf-Fiiller, isimli eserinde “çak” edatının cümle içindeki kullanımıyla ön edat durumunda ve daha çok kuvvetlendirme unsuru olarak kullanıldığını belirtir. Tiken, “çak önceleri zarf, sıfat ve ünlem olarak kullanılmış daha sonra, Farsça “tâ” ve Türkçe “dek” edatlarının tesiriyle edat olarak da kullanılmaya başlandığını” belirtir (Tiken, 2004: 116). Araştırmacı, bu eserde hareket zamanı bitimi için eskiden beri Türkçede ön edat olarak kullanılan anlamı derece açısından kuvvetlendiren edatların olduğuna dikkat çeker. Araştırmacı şu örnekleri verir: *Çak öyleye degin ögin dirmede* (Tam öğlene kadar zihnini toparlayamadı) (Tiken, 2004: 11); *Öküş dürlü dürlü belâ görmüşüz/ Çah andan berü kim yola girmişüz* (Çok türlü türlü belâ görmüşüz/ İşte ondan sonra yola girmişiz) (Tiken, 2004: 11).

Eski Türkçe Sözlük'te çak “1. (bk. çağ); 2. tam, tamamıyla; 3. doğru olarak; 4. zaman, çağ” anlamındadır. çağ maddesinde ise “1. çağ, zaman; 2. baht” bilgisi yer almaktadır (Bayat, 2008: 57).

Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünde Ahmet Caferoğlu, bu edatın: 1. Çağ zaman. 2. Tam, anlamlarında kullanıldığını dolayısıyla zamanla ilgili olan “çağ” ve “çak” edatının aynı sözcük olduğunu belirtir (Caferoğlu, 1993: 39).

Kıpçak döneminde yazılmış gramer kitaplarında da bu edata yer verilmiş. El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye isimli eserde “çağ” edatının

Arapçadaki “lemmâ” (-dığı zaman) edatına karşılık geldiği belirtilmiş ve şu örnek verilmiş: *Biy çaķ ıurdu men yetiştüm* (Bey kalktığında ben de ulaştım.). Bu, onun kalkışı zamanında ulaştım, benim ulaşmam onun kalkışından hiç geç kalmadı anlamındadır. Bu örnekte öncelik-yakınlık konusunda abartı yapılmıştır. Yani söylenenden birinin meydana gelişi ile diğzerinin meydana gelişi arasına kesinlikle bir süre girmemiştir (Toparlı, 1999: 29). Bu eserdeki bilgiler Kaşgarlı’nın verdiği bilgiyle aynıdır.

Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde “çaķ” 1. Çağ, zaman. 2. Durum, vaziyet. 3. Güç, Kuvvet. 4. ...ınca, ...dığı zaman anlamlarındadır (Toparlı, 2003: 45).

Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lûgati’t-Türkiyye’de, “şak” şekli zaman anlamında geçmektedir. Eserde ayrıca “Türkmenler “çag” derler” şeklinde bilgi de yer almaktadır (Atalay, 1945: 245).

Kavâ’id-i Osmaniyye’de “çak edât-ı gaayettir ki bir hükmün nihâyet bulduğu şey’in evveline getirilir ve ol hâlde âhirine *hâ-yı resmiye* ilâve olunduktan sonra *dek* veyâhut *değın* lâfızları gelir *çak Bağdâda dek* yâhut *Bağdâda değın* denildiği gibi ve ekseriyâ *çak* lâfzı getirilmeyerek bunlar ile iktifâ olunup meselâ *Bağdâda dek* ve *Bağdâda değın* denilir ve ba’zen bunların yerine *kadar* lâfzı getirilir. *Bağdâda kadar* gibi.” şeklinde yer almaktadır (Özkan, 2000b: 120).

Bergamalı Kadri, Müyessiretü’l- Ulûm, isimli eserinde bu edat için şu bilgileri verir: “Çaķ hârfdür ki intihâ’-i ğayet (yanına dayanma, yaslanma) manasın ifâde edar.” Bu örnekteki “harf” terimi “edat” anlamındadır. Sesin (fonem) karşılığı olan harf anlamında değildir. *Sen sözüni çaķ bu mertebede mubâlağa itme* (Karabacak, 2002: 55).

Ahmet Cevdet Paşa, Medhal-i Kavâ’id, isimli eserinde: “Bazen te’kit için evveline çak getirilir. *Çak sabâha dek uyudum.*” (Özkan, 2000a: 57). Bu örnekte de görüldüğu gibi aslında “çak” edatı kullanılmasa da anlam açıktır. Fakat “çak” edatı getirildiğinde, cümlenin anlamına kesinlik katmakta, anlamı kuvvetlendirmektedir.

Mikyasü’l-Lisan Kıstasü’l-Beyân isimli eserde Abdurahman Fevzi Efendi, bu edatı şöyle anlatmıştır: “çak harfidir ki ism-i müfrede dahil olup ol ismi tesbit u takrîr u mecaza ve mübalâğaya hâmlen men’ü hacr itmekle edât-ı tahkîk olur *Zeyt çaķ ikindileyin geldi.*” (Erdem, 1998: 173).

Hasan Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü isimli eserinde “çağ” “vakit, Türkçede, yaş, devir” anlamında kullanıldığını belirtir. Eren, bu edatın Türkçe olduğu yolundaki inancın yaygın olduğunu ancak eski yazıtlarda geçmediğini Uygurcada ise, Moğol çağından başlayarak kullanıldığını, dolayısıyla Moğolcada “çağ” kelimesinin eski eserlerde sık sık geçtiğini belirtir ve Çağdaş Moğol diyalektlerinde de yaygın olarak kullanıldığını, buna göre Türkçeye Moğolcadan geçtiğini iddia eder (Eren, 1999: 76).

Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlere Köken Bilgisi Sözlüğü isimli eserinde “çak” sözcüğünün (Ta, işte) anlamlarında olduğunu belirtir ve bu sözcüğün Eski Türkçeden beri “çak” şekliyle (tam) anlamında kullanıldığını ifade eder (Gülensoy, 2007: 211).

Ferdinand D. Lessing'in Moğolca-Türkçe Sözlüğü'nde çağ maddesinde şu bilgiler verilmektedir: “çag. sag a) İsim: zaman, süre, vakit, çağ, devir, genel durum ve şartlar kümesi olarak zaman, süreç, zaman, kip. b) isim: saat. c) İsim: saat, duvar saati, cep veya kol saati. d) İsim: hava, iklim. e) deyimlik kullanım (Lessing, 2003: 251).

Nicholas Poppe'nin Moğol Yazı Dilinin Grameri isimli eserinde “çag” sözcüğünün zaman anlamında olduğu bilgisi yer almaktadır (Poppe, 1992: 23).

Clauson sözlüğünde “çak” “tam, kesinlikle, tamam” anlamında Türkçede “çağ”, Karahanlıcada “çak” Çağataycada “çağ” Osmanlıcada “çağ/ çak” Kırgızcada “çak” Karakalpak, Nogay ve Kazan Tatarcasında “şak” Türkmencede “çâğ” şeklinin kullanıldığı belirtilmiştir (Clauson, 1972: 404).

Esra Karabacak, “Zaman İsimleri Üzerine” isimli bildirisinde Çak~çag sözcüğünün “Çağ, zaman” anlamında kullanıldığını belirtir. Bu sözcüğün Çuvaşça'da “çux, çeh”; Yakutça'da çaş; çaş tuju (Gençlik çağı); Türkiye Türkçesi'nde “çağ” (sınırlı zaman, zaman dilimi, vakit, mevsim, yaş, ömür, hayatın çocukluk, gençlik kısımlarından her biri, tarihin ayrıldığı dört ana bölümden her biri); Kırım Türkçesi'nde çak; Tatar Türkçesi'nde çak~çük; Karaçay Malkar Türkçesi'nde çak, Şor Türkçesi'nde çaş, Karakalpak Türkçesi'nde şağ; Tuva Türkçesi'nde şak, Yeni Uygur Türkçesi'nde çag şekillerinin kullanıldığını belirtir (Karabacak, 2004: 1868).

Ahat Üstüner, Türkçede Pekiştirme isimli eserinde “çak”ı “Pekiştirme Edatları” başlığı altında vermiş bu edatın kökeni, işlevi üzerinde durmuştur (Üstüner, 2003: 55). Araştırmacı, özellikle “çak” eki ile “çak” edatı ayırımı yaparak bu edatın çeşitli dönemlerde pekiştirme görevinde kullanıldığını belirtmiştir.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te “çağ “ madde başı verilmiş bu edatın aslının Moğolca “çağ” sözcüğü olduğu ve “zaman, vakit, mevsim” anlamlarında kullanıldığı bilgisi yer almaktadır (Ayverdi, 2005: 511).

Tarama Sözlüğü'nde: çak: 1. ta, tam tamam. 2. sırf, salt, sade, yalnız, safi, hâlis anlamlarıyla yer alan bu edat, “çak, çah, cak, çık” şekillerinin de görüldüğü belirtilmiş ve bu edat için pek çok örnek verilmiştir: *Kıyamet gününde mübarak başın toprakta kaldırıp çak şöyle kim bir nesne ister gibi eve dört yanına isteye* (TarS. 795).

Ava çıkmış idi ol gün şehriyar

Çak yolunun üstü idi ol pınar (TarS. 796).

Cebraîl ol altı şehri çak aşağısından aslı ve kökü ile kaldırıp... (TarS. 796).

Hak Taâlâ buyurdu ol Âdem bünyadın yukarı altıncı göğe götürdüler çak kâbe'nin beraberinde kodular (TarS. 796).

Çağ ol âlemde ve heman ol demde (TarS. 796).

Çağatay Türkçesinde “çağ” şekli görülmektedir. *Bir yirni çağ kılıp atmaydurlar* (Bir yere tam nişan alıp atmıyorlar) (Arat, 1991: 373).

Kıpçak Türkçesinde “çak” şekli görülmektedir. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde “çak” edatı, “...ınca, ...dığı zaman” anlamında olduğu bilgisi yer almaktadır (KıpTS: 45).

Münyetü'l-Guzât'ta “çağ” şekli “vakit, zaman” anlamında geçmektedir. Taradığımız metinlerde bu edat daha çok isim olarak kullanılmaktadır. Kuvvetlendirme görevindeki örnekleri tespit edemedik.

Ol çağda azar-sen... (O vakit şaşarsan....) (Uğurlu, 1987: 110).

Batı Türkçesi'nde özellikle ilk devre metinlerinde sık kullanılmış bir edattır.

Çah ol sûrete karşı dâimâ

Günini geçirürdi fırsat uma.

(Tam o surete karşı daima; fırsat umarak gününü geçirirdi)

Yarındası Nakâş'ı çah katına

Kıgırdı vü lutf eyledi çoh yine

(Yarınki gün Nakkaş'ı tâ katına çağırdı ve yine çok iyilik ihsan yaptı) (Tiken, 2004: 117).

Taradığımız eserlerde Osmanlı Türkçesinde de bu edatın kullanıldığını gördük.

Kimse ummazdı bu târihe degin çağ bu kadar

Bî-vefâlık yüzini göstere mir'ât-ı zamân

(Kimse bu tarihe kadar ta bu kadar; zaman aynası vefasızlık yüzünü göstereceğini beklemiyordu) (Küçük, 1994: 84).

Necati Beg Divanı'nda:

Ölüm aralmayam ey dost gam-ı aşkından

Çak ölünce umarım bulmayasın yalanım

(Ey dost aşkının derdinden ölüm aralamayam; Umarım tâ ölünceye kadar yalanımı bulmazsın) (Tarlan, 1992: 307).

Kimi şeydâdır Necâtî der isen

Çak sana ey gül-izârım çak sana (Necati kime deli divanesin der isen; tâm sana ey gül-yanaklım tam sana) (Tarlan, 1922: 153).

Örneklerde de görüldüğü gibi çak edatı cümlenin başında kullanılarak anlama

kesinlik katan, anlamı pekiştiren kuvvetlendiren bir edat olarak kullanılmıştır. Çak edatı daha çok batı Türkçesinde işlek olarak kullanılmıştır. Önceleri zarf, sıfat ve ünlem olarak kullanılan bu sözcük daha sonra başta kuvvetlendirme edatı olarak kullanılmıştır. Arapça'dan yapılan tercüme ve Fars dilinin etkisiyle başta kullanılan bir edat özelliği kazandığı anlaşılmaktadır. Araştırmacılar bu edatın kökenini daha çok zaman anlamındaki “çağ” sözcüğüne dayandırıyorlar. Bu edatın Türkçede kullanılan yapım eki (+çak< ça+ok) ile ilgisi olmadığı ağırlık kazanmaktadır. Araştırmacılar bu sözcüğün Moğolca'dan Türkçeye girdiğini savunmaktadırlar.

2. Ked /Key: Divanda “Bu kelime (dal) ile yazıldığı gibi (zel) ile dahi yazılır. Bir şeyi anlatmakta obartma ve pekitme arzu edilirse bu edat kullanılır. *Keğ at* (Ne iyi at). *Keğ nenğ* (Ne iyi şey)” (DLT: C. I. s. 322). Bu edatın “ked, keğ ve key” şekillerinin de olduğu ayrıca divanda belirtilmiştir. Divan'da şu Dörtlükte “key” şekliyle geçmektedir.

Bıçgas bitik kılurlar

And key yeme bérürler

Xandin basut tilerler

Basmıl Çomal tirkeşür

(Andlaşma bitiği yazıyorlar, sağlam yemin ediyorlar, Handan yardım istiyorlar, Basmıl Çomal toplanıyor) (DLT: C. I. s. 459).

Araştırmacılar, bu edatın Soğdca “k'dy” (Çok, son derece) anlamlarına gelen sözcükten Türkçeye girdiğini belirtiyorlar (Nalbant, 2008: 214).

Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar isimli eserinde bu edatı “Kuvvetlendirme Edatları” başlığı altında vermiştir. Hacıeminoğlu bu edatın Karahanlı, Harezmi ve Batı Türkçesinde kuvvetlendirme edatı olarak kullanıldığını belirtir (Hacıeminoğlu, 1971: 247).

Tarama Sözlüğünde “key” (gey) maddesinde 1. çok, pek, gayet, pek çok. 2. iyi, iyice, hakkıyla. 3. uygun, muvafık, münasip, lâyıf, doğru, yerinde. anlamlarında olduğu belirtilmiştir

Ve bu ki mertebesi yücelip key ululuk hasıl oldu.

(Ve bu iki mertebesi yükseldi, pek çok ululuk hasıl oldu)

Senin gey dostun kimdir?

(Senin hakiki, gerçek dostun kimdir?)

Yolda meğer var idi bir key ağaç

Ya'kup anda oturmuştu susuz aç

(Meğer yolda bir uygun ağaç vardı.)

Yakup, onun altında aç ve susus oturmuştu) (TarS: C. IV: 2458).

Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden Atabetü'l-Hakayık'ta:

Ölüğdin tirig hem tirigdin ölüğ

Çıkarur körür sen munı keğ anga

(O dirileri öldürdüğü gibi, ölüleri de diriltir, görürsün; bunu iyi bil) (Arat, 1992: 42).

Ne iş utru kelse anga keğ bakın

Ol işning öngini songını sakın

(Hangi işle karşılaşırsan, onu iyice gözden geçir; O işin başını ve sonunu düşün) (Arat, 1992: 70).

Kutadgu Bilig'de:

Tilig keğ küdezigil küdezildi baş

Sözünngni kısırgil uzatıldı yaş

(Dili iyi gözet, başın gözetilmiş olur; sözünü kısa kes, ömrün uzun olur) (Arat, 1979: 34).

Negü tir eşitgil ay ilçi başı

Örüğ keğ köngüllüg sınımış kişi

(Ey hükümdar, dinle, sâkin, iyi gönüllü ve tecrübeli insan ne der) (Arat, 1979: 217).

Harezmi Türkçesinde de bu şekil ve görevde kullanılmıştır:

Aning efsünçülüğün keğ bilürmen. (Onun efsunculuğunu çok iyi bilirim)

Ayıttı songra keğ kadğuda kaldım (Söyledi sonra çok kaygılandım) (Hacıeminoğlu, 1971: 247)

Çıkıp sahırağa âhu avladılar

Kedikler yolını keğ bağladılar (Çöle çıkıp ceylan avladılar; av hayvanlarının yolunu hep tuttular) (Hacıeminoğlu, 2000: 274).

Batı Türkçesinde "key" şekli kullanılmıştır.

Ki kaçmak deminde key erlik olur. (Ki kaçmak zamanında tam erkekliktir)

Gözleriñ hem açam ki key körsin. (Gözlerini de açayım ki daha iyi göresin)

Bâkî 'acüz-ı dehre zebûn olma key sakın (Bâkî, zamanın aczine yenilme kendini çok koru, sakın) (Hacıeminoğlu, 1971: 247).

Araştırmacılar bu edatın yabancı kökenli bir sözcük ve başta kullanılan bir kuvvetlendirme edatı olduğunu belirtmektedirler. Bu edat Karahanlı, Harezmi ve Batı Türkçesinde kuvvetlendirme edatı olarak kullanılmıştır.

3. Kop/ Köp: Divanda madde başında “Obartma ve pekitme edatı” olarak yer almaktadır. Bu edat “çok, pek, hep, bol, bütün, tamamıyla, tamamen” anlamlarındadır.

Ogul kop bedüdü (Çocuk çok büyüdü).

Kop edgü neng (Çok iyi nesne) (DLT: C. I. s. 319).

Divanda ayrıca bu edatın altında “köp” şekli verilmiştir. Kaşgarlı bu şekli yukarıdaki edatın altında vererek farklı bir sözcük türü olduğunu belirtmiştir. Divânda: *Köp saç* (Gür olan nesne); *Köp söğütge kuş konar*; *körklük kişige söz kelir* (Gür söğüde kuş konar, güzele söz gelir) (DLT: C. I. s. 319). Divanda bununla ilgili şu açıklama yer almaktadır: “Renklerde bir şeyin vasfını obartmak için, sıfatı söylenen kelimenin ilk harfi alınıp- bütün Türk dillerinde “b” eklemekle yapılır; bu, Oğuzcada “m” getirmekle olur. Koyu gök renginde olan nesneye Türkler “köp kök”, Oğuzlar “köm kök” derler, “göm gök” demektir.” (DLT: C. I. s. 328). Bu ikinci “köp” sıfatlarda pekiştirme yapan “pekiştirme sıfatı” olarak verilmiştir. Kop edatıyla ilgisi yoktur. Kabalcı yayınlarından çıkan yeni Divan tercümesinde de “köp” ve “qop” farklı sözcükler olarak belirtilmiştir (Erdi, 2005: 439).

Eski Türkçenin Grameri isimli eserinde Gabam, bu edatın kökünü (ço-d-) (“koymak” kuvvetlendirme fiilinin kökü “ço- fiilden) –p zarf-fiil eki gelerek “bütün, hep” anlamında olduğunu iddia eder. Gabam, şu örnekleri verir: *Ol sabıg aşidip, on oğ bağları bodunı kop kätli yükünti* (O sözü işitince, on ok beyleri ve milleti hepsi bereber geldi ve boyun eğdi.) (Gabam, 1988: 97). *ädgüg anıgağ kop tãñri yarat-mış ol* (İyiye ve kötüyü hep tanrı yaratmıştır.) (Gabam, 1988: 81). *anıñ küçintä kop küsüşläri qanar* (Onun gücünden (gücüyü) bütün arzuları tatmin olur) (Gabam, 1988: 118). *kül tigin yok ärsär, kop öltäçi ärtigiz* (Kül Tigin olmasaydı ölecektiniz) (Gabam, 1988: 124).

Kop yerine bazen “bütün, hep” anlamından yine bu kelimeden türemiş “kopan” şekli da kullanılmıştır. Burada “+an” eki Türkçenin en eski dönemlerinden itibaren çeşitli ek veya edatlarla birleşmiş şekillerde pekiştirme kuvvetlendirme amacıyla kullanılan bir ektir. Bu ekin gelmesiyle kop edatı iyice pekiştirilmiş olur. *Ol sabıg aşidip, bağlar kopan yanalum... tidi.* (O sözü işitince, beylerin hepsi dönelim dediler.) (Gabam, 1988: 97).

Leyla Subaşı Uzun, Orhon Yazıtlarının Metindibilimsel Yapısı, isimli eserinde *Ol sabıg eşidip on oğ begleri bodunı kop kelti, yükünti* (O haberi alınca On Ok beyleri ve halkı hep geldiler, boyun eğdiler.) örneğinde geçen “kop” un özne yerine kullanıldığını belirtir (Uzun, 1995: 75). Araştırmacı, burada “kop” sözcüğünün geriye doğru bir göndermede bulunduğunu iddia ederek; “ ‘kop’ edatı fiilden önce geldiği için zarf olarak da düşünülebilir. Fakat bu örnekte fiili nitelemekten ziyade anlamı kuvvetlendirme söz konusudur” şeklinde açıklama yapmıştır.

Reşid Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri isimli eserinde kop'u kuvvetlendirme edatı olarak kabul eder. Ancak bu edatın manzum eserlerde kuvvetlendirme görevinde fazla geçmediğine dikkat çeker ve şu örnekleri verir: *Ƙöp kalın* (Çok kalabalık).

Ƙop Ƙamağ edgü bütmeği bolur (Hep bütün iyilikler yok olur)

Bizning Ƙop Ƙamağ küsemiş küsüşümüz (Bizim bütün arzumuz isteğimiz) Bu örnekte kop edatı yine "hep, bütün" anlamındaki "Ƙamağ" sözcüğünden önce kullanılmıştır.

Ƙop edgüüg savımız (Çok iyi sözümüz)

Ƙop ögrünçlüg bol- (Çok neşeli ol-)

Ƙop türlüg (Her türlü) (Arat, 1991: 331).

Clauson'un sözlüğünde köp "bol, çok bol" anlamında olduğu ayrıca bu anlamda "öküş" sözcüğünün de olduğu belirtilmiştir (Clauson, 1972: 686). Öküş sözcüğü sadece "çok" anlamında kullanılmaktadır. Kop ise daha geniş anlamlarda kullanılmaktadır.

Orhun Abidelerinde kop "çok, hep, pek, tamamiyle, tamamen, bütün" anlamlarında çok geçmektedir. *Bunca budun Ƙop itdim* (Bunca milleti hep düzene soktum) (Ergin, 1986: 65). *Tört bulungdaki budunuğ kop baz Ƙıldım, yağısız kıldım. Ƙop manga körti* (Dört taraftaki milleti hep tâbi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti) (Ergin, 1986: 71).

Uygur dönemi eserlerinden AltunYaruk'ta kop "hep, bütün" anlamında geçmektedir. *Tengrim sizing üsküngüzde kop törlüg korkınç ayınç ada tudalarığ...* (Tanrım sizin karşınızda her türlü kötü ayıp tehlike engel...) (Kaya, 1994: 263) *kop singlar yaratur...* (Çok tarafa (gibi) yaratır) (Kaya, 1994: 209).

Oğuz Kağan Destanında "köp" şekli "çok" anlamında geçmektedir. *Begning oğulı anga köp altun kümüş yiperdi.* (Bey'in oğlu ona çok altın ve gümüş yolladı.) (Arat, 1987: 623). *Ay oğullar, köp men aşdum, uruşğular köp men kördüm* (Ey oğullarım, ben çok açlık çektim; çok savaşlar gördüm.) (Arat, 1987: 635).

Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden Kutadgu Bilig'de:

Baş ağırığ köp ol körse işi hem öküş

Öküş işni süzgen ukuşluğ küsüş

(Bakarsın, çok zahmetlidir ve bin türlü işi vardır; bütün bu işleri gören akıllı insan azizdir) (Arat, 1979: 56).

Bu il tutğuka köp er at sü gerek

Er at tutğuka neng tavar tü gerek

(Memleket tutmak için, çok asker ve ordu lâzımdır; askeri beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır) (Arat, 1979: 222).

Tarihî Türk Şiveleri isimli eserde Janos Eckmann, Harezmi Türkçesi'nde belirsiz sayılar içinde "köp, öküş, tälim" gibi sözcükleri verir ve bunların "çok" anlamında kullanıldığını ifade eder (Akalin, 1998: 189).

Telim köp delil bar eger sorsa sen

İşitkil anı kim, haber hak birür

(Eger sorarsan çok delil var, Sen onu işit, Allah bunu bildiriyor.) (Toparlı, 1998: 67).

Bu örnekte çok anlamındaki telim(delim) den sonra köp kullanılmıştır. Köp bu örnekte daha çok kuvvetlendirme görevindedir.

Köngül bahrinde köp gevherlering bar

Acunda pârsî defterlering bar.

(Gönül denizinde çok mücevherin var, Dünyada Fars gibi defterlerin var.)

(Toparlı, 1998: 80).

Kıpçak Türkçesinde bu edat "köp" şeklinde "çok, daha çok" anlamında kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi'nde "Köm, köb" şekillerine de rastlanmaktadır (Toparlı, 2003: 157). Et-tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lugati't-Türkiyye isimli eserde "köp" çok, hayli anlamındadır. *Köp bol-* çoğalmak anlamında kullanılmıştır (Atalay, 1945: 208).

Köp kın (Çok ızdırıp)

Köp tanglar (Birçok mucize)

Köp kurla (Çok sık) (KumLS: 119).

Arba avdarılğan son col kostergen köp bolur (Araba kırılınca yol gösteren çok olur.) (Çobanoğlu, 2004: 87).

Azuğı yoğ kişi kite bilmes ger belinde köp altını bolsa yüz miñ altından artuğ ol yerde bir avuç kirdeniñ unı bolsa. (Belinde çok altın olsa da, azığı olmayan kişi gidemez; bir avuç pidenin unu varsa, bu un orada yüz bin altından fazladır.) (Li, 2004: 99).

'ağdı-ning ba'zısı ba'zısındın köp döğül ammâ...(Kılıç demirindeki beneklerin bazısı bazısından çok değil ama...) (Uğurlu, 1987: 100).

...tört barmakdın köp-rek tutğansındın aşığa arğurısına yazılmış olğay...(Dört parmandan daha çok kılıcın kabzasından aşağıya çaprazlamasına yazılmış olacak...) (Uğurlu, 1987: 101).

Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde de bu edat kullanılmıştır. Bâbü'r Dînânında köp edatı çok kullanılmıştır. Özellikle "asru" (çok, fazla, pek) sözcüğünden sonra kullanılması dikkat çekicidir.

Asru köp imiş cür'et ü himmet sizge

Rûzî kılğay Hudây nusret sizge (Size iyiliği himmeti çok çok imiş; Allah size iyilik,

bol rızık verecek) (Yücel, 1995: 233).

Bu örnekte aşırı, çok fazla anlamındaki “asru” sözcüğünden sonra “köp” pekiştirme edatı olarak yine çok anlamında kullanılmıştır.

Mihr ü vefâni ağıâr köp kördi sindin iy yâr

Cevr ü cefâni bisyâr kıldıng manga havâle (Ey sevgili, başkaları sevgini ve vefânı çok gördü; Bana ise cevr ü cefâ çok yaptın) (Yücel, 1995: 135).

Cihânda köp gedâ gerçi levend etvârlıķ bardur

Velîkin Bâbüürâ hergiz sining dik şeh-levend irmes (Gerçi dünyada çok yoksul düşkün görünüşlü vardır; Fakat Ey Babür asla senin gibi düşkün olmaz) (Yücel, 1995: 142).

Lutfî Divanında da “köp” çok fazla örnekte geçmektedir. Sadece bir örnek veriyoruz.

Köp tigdi yüzining manga imgekleri veli

Bir tigmedi yüzümge yüziningki râhatı

(Bakışıyla bani çok yaraladı, perişan etti; fakat yüzümü güldürecek hiçbir şey yapmadı) (Karaağaç, 1997: 206).

Tarama Sözlüğünde köp şekli çok anlamında geçmektedir.

Tutmağıl bizge i(ey) can sen dak dahi

Tutmağay köp mücrime dak Hak dahi

(Ey can bize sen gibi tutma, Hak dahi çok suçlu gibi tutmayacak) (TarS: C. IV: 2693).

Bu edat Divan’da “Obartma ve pekit” edatı olarak yer almaktadır. Daha çok “Pek, çok, hep, bütün, bol, tamamen, tamamıyla” anlamlarında başta kullanılan bir kuvvetlendirme edatıdır. Eski Türkçeden itibaren kuvvetlendirme edatı olarak kullanılan bu edat; Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde de kuvvetlendirme edatı olarak başta kullanılmıştır.

4. NE: Ne, şekli divânde iki sefer madde başında verilmiştir. Birincisi soru sözcüğü olarak verilmiş ikincisi kuvvetlendirme edatı olarak verilmiştir:

Ne: “Ne” anlamında bir edat. *Ne tirsin* (Ne dersin). Bu örnekte “ne” soru sözcüğü olarak kullanılmıştır.

Ne: Arapçadaki hayret, şaşırma bildiren “ma” edatı yerine geçmiş bir edattır. *Ne me edgü kişi ol* (Ne iyi adamdır). *Ne me yawuz nenğ ol bu* (Bu ne kadar kötü şeydir) (DLT: C. III. s. 214). Besim Atalay, Divanda bu edatla ilgili şu notu yazmış: Bu sözcük Doğu Türkçesinde ve Azerbaycanda *nemene* şeklinde kullanılır. *Bu nemene iştir* (Bu nasıl

şeydir) (Atalay, 1986: 214)

Aslen soru zamiri olan bu edat eski Türkçeden itibaren kuvvetlendirme edatı göreviyle kullanılmıştır. Orhun Abideleri'nde *Oğuzda iki üç bing sümüz kelteçimiz bar mı ne?* (Oğuzdan iki üç bin askerimiz, geleceğimiz var mı acaba) Bu örnekte “ne” edatı acaba anlamında kuvvetlendirme görevinde kullanılmıştır (Demircan, 2001: 175). Cengiz Alyılmaz, Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi isimli eserinde bu edat için: “cümlelerin anlamını soru yönünden vurgulamakta ve kuvvetlendirmektedir.” der ve yukarıdaki aynı örneği verir: *öñre kutanyda biriye tabğaça kırıya kurıdınıa yırıya oguzda eki üç biñ sümiz kelteçimiz bar mu ne.* (Doğuda Kıtay'dan, güneyde Çin'den, batıda Batılılar'dan, kuzeyde Oğuz'dan (gelecek) iki üç bin askerimiz, gelecek (kimse)miz var mı acaba? T 14) (Alyılmaz, 1994: 255). Çeşitli dönemlerde “nä, ne, ni” ve benzeri şekiller Türk lehçelerinde çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Çağatay, 1978: 282). Araştırmacılar, çeşitli dönemlerde konu ile ilgili yaptıkları çalışmalarda bu edata değinerek kuvvetlendirme işlevi üzerinde durmuşlardır.

Jean Deny, Türk Dili Grameri isimli eserinde “ne” edatının kuvvetlendirme görevinde kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir: *Ol, keşişleri kadı edeçeğüme kendi kullarumdan etsem ne. Yabandan kimse olacağına kendi kullarumdan olsa ne* (Deny, 1941: 813). Deny, bu edatın sonda “enklitik” edatı olarak kullanıldığını ilk defa ortaya atan araştırmacıdır. Tarancı lehçesinden alınmış bir örnek bu ifadenin menşeyini göstermektedir: *yol körkössäñ nä bolgay* (Yol gösterseñ ne olur) (Deny, 1941: 812). Araştırmacı, yine ilk defa Osmanlıcada bu edat yerine “e, a” ünlemlerinin de kullanılabileceğini belirtir ve şu örneği verir: *kâdiliği keşişlere verince kendi kullarıma virsem-a.* Cevabı olmayan sözlerde “ne”nin yerine Altayca'da “çı”-se-m-çi; Gırgızca'da “şı” bar-sa-ñ-şi (Varsana) enklitiği kullanılmıştır (Deny, 1941: 813).

Saadet Çağatay, “Nä, kanı ve ärnä Pekiştirme Edatları Üzerine” isimli makalesinde bu edatın çeşitli dönemlerde ve değişik lehçelerde kuvvetlendirme görevinde kullanıldığını örnekler vererek açıklamıştır. Yazar, bu edatın Sarı Uygurların dilinde de kuvvetlendirme görevinde ve şu örnekte geçtiğini belirtir: *Men mlağa kelın algşerni* (Ben oğluma gelin alayım mı ki ‘Acaba alsam ne olur’) (Çağatay, 1978: 284).

Tarama Sözlüğünde bu edat soru edatı olarak verilmiş bunun yanında bu edatın 1. ya. 2. ne olur, ne var anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu kullanım aslında kuvvetlendirme görevi yapmak içindir.

Kanı ol Allahtan gayri ilâh tutunup taptuğumuz, gelse sizi bu azâptan kurtarsa ne
Benim yok mu kapım, kon bu fiğani/ İletsem ne ana bu armağanı (Benim yok mu kapım, bu fiğani ulaştır/ Bu armağanı ona iletsem mi acaba) (TarS. C. IV: 2831).

Bu edat Kutadgu Bilig’de çok kullanılmıştır:

Ne edgü söz aymış köni er tili.

Köni er tili urdı sözke ulı

(Doğru insan ne kadar güzel söz söylemiş; değerli söze temel atan doğru insanların dilidir.) (Arat, 1994: 109).

Inansa anga beg ne köngli bütiip

Alıp içse içgü anı çın tutup

(Bey ona inansın ve iç huzurû ile onu doğru bilerek, elinden içki içsin) (Arat, 1994: 299). Saadet Çağatay, bu örneğin birinci mısrasındaki “bey ne” yi “bey dahi” şeklinde tercüme etmek gerektiğini ve bunun kuvvetlendirme görevinde kullanıldığını belirtir (Çağatay, 1978: 283).

Bilişing ne barmu adaş ya kadaş

Körükli ne barmu yigü içgü aş

(Akraban, dostun veya tanıdığın var mı; yiyeceğin, içeceğin ve bakanın var mı?) (Arat, 1994: 67). Çağatay, bu örnekte de “ne” edatının önüne geldiği isimleri vergulamak, daha belirgin duruma getirmek vazifesi gördüğünü bu beyiti “Bildiğin bir kimse var mı...”, “Verecek olan bir kimse falan...” diye cevirmek gerektiğini belirterek bu edatın kuvvetlendirme işlevi üzerinde durur (Çağatay, 1978: 283).

Ne körklüg erdi (Ne güzel erdi) (Hacıeminoğlu, 1971: 250).

Kutb’un Husrev ü Şirin isimli eserinde kuvvetlendirme görevinde “ni” şekli çok kullanılmıştır.

Ni mehri bar manga ni hod şiringe

Ni hoş sözler uyaları biringe

(Ne bana mihri var ne de Şirine; Ne hoş sözler birine tabii olmak) (Hacıeminoğlu, 2000: 438).

Özüüm köp kıldı hâk tapğında taksîr

Ni tedbîr yâ resula’l-lah nî tedbîr

(Hakka tapmakta eksikim çok oldu; Acaba ne yapalım ya Resulallah) (Hacıeminoğlu, 2000: 189).

Çağatay Türkçesinde bu şekil ve görevde kullanılmıştır:

Min ü künc-i gam u âh u fiğân u eşk-i hûn-âlûd

Ni hoştur kûşe-i hâlî mey-i sâfî vü hem-demler

(Ben ve gam köşesi ve ahı figânım ve kanlı göz yaşlarım; Ne hoştur تنها köşeler saf şarap ve dert ortağı) (Yücel, 1995: 129).

Yüzüm bosağanga sürsem ni yahşi ‘ıyş durur

‘Înâyet it işikingde bu ‘ıyşnu süreyin
(Yüzümü kapına sürsem ne güzel yaşamdır; Yardım et eşliğinde bu yaşamı süreim
(Yücel, 1995: 175).

Batı Türkçesinde:

Ġamzen ne kâfir nesnedür.

Ne aslanlar yaturmuşdur bu sâķi.

Ne zibâ yaraşmış ne hoş imtizâç eylemiş.

Ey gül ne acep silsile-imüşk-i teriñ var/ Vey serv ne hoş cân alıcı ‘ışvelerin var
(Hacıeminoğlu, 1971: 250).

Dede Korkut Hikayelerinde *Çünkü är dilärsin varup babañı kutarsana nä!* (Eğer istersen gidip babanı kurtarsana) Bu örnekte “ne” emir cümlesinden sonra gelerek anlamı kuvvetlendirmektedir. Türkiye Türkçesinde bunun yerine “haydi, haydi bakalım” denilebilir (Çağatay, 1978: 284). Türkiye Türkçesi’nde de bu edat birçok örnekte kuvvetlendirme göreviyle kullanılmıştır:

Ne millettir hani şu Çingene milleti (Dizdaroğlu, 1976: 258).

Ne güzel çiçekler!

Ne sıcak, ne sıcak!

Ne kaba adam! (TS: 1461).

Ne şiş yansın ne kebab! (Çağatay, 1978: 283).

Ölmüş mü ne (Ölmüş gibi görünüyor, gerçekten ölü mü?)

Deli mi ne (Delilik alametleri var, delice davranıyor, ne olduğu bilinmez anlamlarını vermektedir) (Çağatay, 1978: 285).

Aslen soru zamiri olan bu edat Eski Türkçeden itibaren kuvvetlendirme edatı olarak da kullanılmıştır. Divan’da “ne” edatının soru zamirinin yanında kuvvetlendirme edatı olarak da kullanıldığı belirtilmiştir. Divan’da bu edatın yine bir pekiştirme edatı olan “me” edatıyla birlikte kullanıldığını tespit ettik. İki edatın kuvvetlendirme amacıyla birlikte kullanılması anlamı daha da kuvvetlendirmek içindir.

DLT’de kuvvetlendirme edatı olarak kullanıldıkları belirtilen “çak, ked, kop / Köp, ne” edatları yer alır. Bu edatlar, Türkçenin diğer eserlerinde ve dönemlerinde de çeşitli metinlerde aynı görevde yer almaktadırlar. Türkçe ile ilgili gramer kitaplarının büyük bir kısmında araştırmacılar bu edatların kuvvetlendirme işleviyle kullanıldıklarını tespit etmişlerdir.

Bu edatlar genellikle anlamı kuvvetlendirilen dil birliklerinden -cümle, kelime veya kelime grubu- önce gelerek onlara kesinlik kazandıran, onları anlamca kuvvetlendiren

edatlardır.

Çak, “ta, tam” anlamlarındadır. DLT’de bu edat, “Bir şeyin özünü, aynını bildiren kelime. *Çak ol atnı tutgıl* (Ta o atın kendisini yakala) (Tam o atı tut); *Çak amaçnı urgıl* (Ta nişangâhı vur) (Tam hedefe nişan al)” şekliyle yer almakta; zaman, ölçü anlamında başta kullanılarak anlamı kuvvetlendirmektedir.

Ked, DLT’de “obartma ve pekitme” edatı olarak yer almaktadır. *Ked at* (Ne iyi at). *Ked nenğ* (Ne iyi şey). Araştırmacılar bu edatın kökenini Soğdca “çok, son derece” anlamında ki “k’dy” sözcüğüne dayandırmaktadırlar.

Kop / Köp, DLT’de “obartma ve pekitme edatı” olarak yer almaktadır. *Ogul kop beüdü* (Çocuk çok büyüdü). *Kop edgü neng* (Çok iyi nesne) Bu edat “çok, pek, hep, bol, bütün, tamamıyla, tamamen” anlamlarında kullanılmıştır.

Ne, DLT’de “hayret, şaşırma” anlamında başta kullanılan bir kuvvetlendirme edatı olduğu belirtilmiştir. *Ne me edgü kişi ol* (Ne iyi adamdır). *Ne me yawuz nenğ ol bu* (Bu ne kadar kötü şeydir) Aslen soru zamiri olan bu edat eski Türkçeden itibaren kuvvetlendirme göreviyle kullanılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akalın, Mehmet (1998), **Tarihî Türk Şiveleri**, TKAE Yayını, Üçüncü Baskı, Ankara.
- Alyılmaz, Cengiz (1994), **Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi**, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum.
- Arat, Reşit Rahmeti (1991), **Eski Türk Şiiri**, TDK Yayını, Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (1992), **Atabetü'l-Hakayık**, TDK Yayını, 2. Baskı, Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979), **Kutadgu Bilig I**, TDK Yayını, İkinci Baskı, Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (1994), **Kutadgu Bilig II Çeviri**, 6. Baskı, TDK Yayını, Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979), **Kutadgu Bilig III İNDEKS**, TDK Yayını, Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (1987), **Makaleler Cild I**, TKAE Yayını, Ankara.
- Atalay, Besim (1986), (DLT) **-Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, II, III; Dizini "Endeks" IV**, TDK Yayınları, Ankara.
- Atalay, Besim (1945), **Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye**, C. II. 21, TDK Yayını, İstanbul.
- Ayverdi, İlhan (2005), **Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, Birinci Baskı, İstanbul.
- Bayat, Fuzuli (2008a), **Orta Türkçe Sözlük**, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Bayat, Fuzuli- Aliyeva Minara Esen (2008b), **Eski Türkçe Sözlük**, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Caferoğlu, Ahmet (1993), **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Enderun Kitapevi, 3. Baskı, İstanbul.
- Çağatay, Saadet (1978), "Nä, kanı ve ärnä Pekiştirme Edatları Üzerine", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, DTCF Yayınları, Ankara. s. 282-286.
- Clauson, Sir Gerard (1972), **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford University Press, London.
- Deny, Jean (1941), **Türk Dili Grameri, (Osmanlı Lehçesi)**, (Ter: Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, İstanbul.
- Demircan, Ömer (2001), **Türkçenin Ezgisi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını, İstanbul.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1976), **Tümcebilgisi**, TDK Yayınları, Kalite Basımevi, Ankara.
- Eckmann, Janos (2003), **Çağatayca El Kitabı**, (Çev.: Günay Karaağaç) 2. Baskı. Akçağ Yayınları, Ankara
- Erdem, İlhan (1998), **Mikyâsu'l-Lisân Kıstasu'l-Beyân** (Özet-Metin-Terimler İndeksi-Ekler İndeksi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Malatya.
- Erdi, Seçkin-Yurtsever, Serap Tuğba (2005), **Divânü Lugâti't-Türk Kaşgarlı Mahmûd**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eren, Hasan (1999), **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Bizim Büro Basım Evi, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1986), **Orhun Abideleri**, 11. Baskı, Boğaziçi Yayını, İstanbul.
- Gabain, A. Von (1988), **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev.: Mehmet Akalın), TDK Yayını, Ankara.
- Gülensoy, Tuncer (2007), **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK Yayını, Ankara.

- Hacıeminoğlu, Necmettin (1971), **Türk Dilinde Edatlar**, Millî Eğitim Basımevi, Birinci Basılış, İstanbul.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2000), **Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri**, TDK Yayını, Ankara.
- Karaağaç, Günay (1997), **Lutfî Divanı**, TDK Yayını, Ankara.
- Karabacak, Esra (2004), "Zaman İsimleri Üzerine", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 20-26 Eylül 2004, TDK Yayını, Ankara, s. 1855-1946.
- Karabacak, Esra (2002), **Bergamali Kadri Müyessiretü'l – Ulûm**, (2002), TDK Yayını, Ankara.
- Kaya, Ceval, (1994), **Uygurca Altun Yaruk**, TDK Yayını Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (2003), **Türkiye Türkçesinin Grameri**, (Şekil Bilgisi) TDK Yayını, Ankara.
- Küçük, Sabahattin (1994), **Bâki Divanı** (Tenkitli Basım) TDK Yayını, Ankara.
- Lessing, Ferdinand D. (2003), **Moğolca-Türkçe Sözlük**, (Çev.: Günay Karaağaç), TDK Yayını, Ankara.
- Li, Yong Song, (2004), **Türk Dillerinde Sontakılar**, Kebikeç Yayınları, İstanbul.
- Nalbant, Mehmet Vefa (2008), **Dîvânü Lügâti't-Türk Grameri-I İsim**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Özkan, Nevzat (2000a), **Ahmet Cevdet Paşa Medhâl-i Kavâ'id**, TDK Yayını, Ankara
- Özkan, Nevzat (2000b), **Ahmet Cevat Paşa-Fuat Paşa Kavâ'id-i Osmaniyye**, TDK Yayını, Ankara.
- Poppe, Nicholas (1992), **Moğol Yazı Dilinin Grameri**, (Çev.: Günay Karaağaç), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Tarlan, Ali Nihat (1992), **Necatî Beg Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tiken, Kâmil (2004), **Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Filler**, TDK Yayını, Ankara.
- Toparlı, Recep-vd (2003), **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yayını, Ankara.
- Toparlı, Recep-vd. (1999), **El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabtî'l-Lügati't-Türkiyye**, TDK., Yayını, Ankara.
- Toparlı, Recep (1998), **Harezmi Türkçesi**, Genişletilmiş III. Baskı, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas.
- TDK (1996), **Tarama Sözlüğü**, 2. baskı, Cild: II, IV, TDK Yayını, Ankara.
- Uğurlu, Mustafa (1987), **Münyetü'l-Guzât**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Uzun, Leylâ Subaşı (1995), **Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı**, Simurg Yayını, Ankara.
- Üstener, Ahat (2003), **Türkçede Pekiştirme**, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ.
- Yücel, Bilâl (1995), **Bâbü'r Dîvânı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.